

SCENARIUSZ LEKCJI Między tragizmem a komizmem

Groteska, narracje superbohaterskie i najnowsza poezja
(*Zabawne i zbawienne* Adama Kaczanowskiego)

OPRACOWAŁA ZUZANNA SALA

Cele	<ul style="list-style-type: none"> ▶ wprowadzenie lub utrwalenie pojęcia: groteska; ▶ przypomnienie i utrwalenie pojęć: tragizm, komizm; ▶ kształcenie umiejętności czytania, analizowania i interpretowania literatury oraz innych tekstów kultury, a także ich korespondencji.
Cele operacyjne	<ul style="list-style-type: none"> A uczeń rozpoznaje konwencję groteski i określa jej cechy w utworach; B uczeń rozumie pojęcie groteski, rozpoznaje ją w tekstach oraz określa jej artystyczny i wartościujący charakter; C uczeń rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz poddaje ją refleksji; D uczeń przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej.
Metody	<ul style="list-style-type: none"> ▶ karta pracy; ▶ analiza materiału audiowizualnego; ▶ pogadanka heurystyczna; ▶ praca interpretacyjna z tekstem.
Materiały dydaktyczne	<ul style="list-style-type: none"> ▶ wydrukowane karty pracy (zał. 1); ▶ rzutnik, ekran i komputer (z działającym głośnikiem); ▶ dostęp do internetu – nagranie na YouTube: <i>Joker – Oficjalny zwiastun #1</i> [online:] https://www.youtube.com/watch?v=snsfWOeEeY.
Przygotowanie do zajęć	<ul style="list-style-type: none"> ▶ uczniowie powinni w ramach przygotowania do zajęć przeczytać utwór Adama Kaczanowskiego <i>A teraz zatańczmy</i> z tomu <i>Zabawne i zbawienne</i> (jego treść można znaleźć w Karcie pracy – zał. 1); ▶ należy przed lekcją zachęcić uczniów do obejrzenia w domu filmu <i>Joker</i> w reżyserii Todda Phillipsa (2019). To zadanie domowe powinno być nadobowiązkowe – znajomość filmu ułatwi uczestnikom zajęć

interpretację i wprowadzi ciekawy kontekst do wspólnych rozważań, nie jest jednak konieczna.

Konteksty dla nauczyciela

Joker to fikcyjny złoczyńca, który pojawia się w komiksach DC Comics oraz filmach związanych z Batmanem. Postać ta wzorowana jest na Gwynplaine'ie (granym przez Conrada Veidta) z filmu z 1928 roku *Człowiek, który się śmieje* (*The Man Who Laughs*), będącego adaptacją powieści Victora Hugo *Człowiek śmiechu* (*L'homme qui rit*). Joker jest głównym wrogiem Batmana oraz jego sojuszników. Z wyglądu przypomina klauna lub komika, lecz jest psychopatycznym seryjnym mordercą z sadystycznym poczuciem humoru.

Adam Kaczanowski – urodził się 10 grudnia 1976 roku w Poznaniu. Debiutował na łamach „Nowego Nurtu” i „FA-artu” w 1994 roku. Autor wielu tomów poezji, m.in.:

- ▶ *Powieka* (FA-art, 1998). Książka ta jest zabawą międzyrodzajową. Jej większa część to spekulacyjny esej o tożsamości Batmana. Wiersze pojawiają się głównie w roli przypisów do głównego tekstu, pisanego prozą;
- ▶ *Cele* (WBPiCAK, 2018). Za ten tom Kaczanowski został nagrodzony Wrocławską Nagrodą Poetycką Silesius w kategorii Książka roku;
- ▶ *Zabawne i zbawienne* (Biuro Literackie, 2020). Ta książka również ma formę hybrydową. Podzielona jest na trzy części. W pierwszej (*Wstęp. Zabawy*) znajdują się poematy prozą, w drugiej (*W środku*) – wiersze. Z kolei trzecia część zatytułowana *Zakończenie. Nie żartuję* to połączenie eseju interpretacyjnego (dotyczącego trzech tekstów kultury: filmu *Joker* Todda Phillipsa, opowiadania *Charlie w domu żalości* Roberta Coovera i powieści *Człowiek śmiechu* Victora Hugo) z poezją.

Adam Kaczanowski wydawał również powieści oraz dzieła współautorskie. W 2000 roku otrzymał Medal Młodej Sztuki w kategorii literatura. Był wyróżniany licznymi nagrodami, a jego twórczość uchodzi za jedną z najoryginalniejszych w Polsce – m.in. ze względu na sprawne wykorzystanie humoru i odniesień do popkultury.

PRZEBIEG LEKCJI

1 **Przywitanie grupy**, przedstawienie tematu lekcji.

2 min

2 **Czym jest groteska?** – wprowadzenie pojęcia.

10 min

Zapotrzebowanie:

Zał. 1. Karta pracy

Realizowane cele:

A, B

Karty pracy: uczniowie otrzymują Karty pracy (zał. 1) i samodzielnie wykonują polecenia z punktów nr 1 oraz 2. Następnie krótko dyskutujemy na forum odpowiedzi na pytania:

- ▶ Co różni dwie zaprezentowane definicje groteski? (Wśród odpowiedzi powinno znaleźć się wskazanie zarówno na różnicę w rejestrach wypowiedzi – definicja słownikowa vs. esej literaturoznawczy – jak i na użyte kryteria definicyjne).
- ▶ Jakie znamy przykłady wykorzystania groteskowej estetyki?

3 Joker – groteskowy złoczyńca.

10 min

Zapotrzebowanie:
dostęp do internetu, rzutnik, ekran i komputer (z działającym głośnikiem).

Realizowane cele:
C, D

Projekcja zwiastuna filmu Todda Phillipsa z 2019 roku. Krótkie wprowadzenie do uniwersum DC oraz historii Jokera. Warto w tym miejscu wykorzystać wiedzę uczniów – jest spora szansa, że wielu z nich będzie bardzo dobrze znało historię Batmana i dynamikę relacji między postaciami zamieszkującymi Gotham. Zadawajmy następujące pytania: kim jest Joker? Jaka jest jego historia? Jakie są jego cechy szczególne? Pamiętajmy jednak, że istnieją różne wersje tego życiorysu – nie ze wszystkimi będziemy dobrze zapoznani, a uczniowie mogą nas w tym wypadku przerastać wiedzą i nie ma w tym nic złego.

Nagranie na YouTube:

Joker – Oficjalny zwiastun #1 [online:]

<https://www.youtube.com/watch?v=snspfWOeEeY>

4

20 min

Zapotrzebowanie:
Zał. 1. Karta pracy

Realizowane cele:
C, D

Karta pracy. Dyskusja – próba odpowiedzi na pytania z podpunktów A-D w zadaniu 3.

Opcjonalnie: dzielimy klasę na cztery grupy, każda z nich dostaje kilka minut na przedyskutowanie jednego podpunktu, a następnie przenosimy rozmowę na forum klasy.

5

3 min

Krótkie podsumowanie zajęć: zwrócenie uwagi na przemieszanie porządków we współczesnej kulturze. Obok znamionujących groteskę związków komizmu z tragizmem czy humorem z potwornością mamy do czynienia także z dialogowaniem pomiędzy tym, co zwykle się uznawać za kulturę popularną (uniwersum superbohaterskie), i tym, co tradycyjnie przyporządkowane jest do kultury wysokiej (poezja).

Uwagi do przebiegu zajęć

Jeśli uczniowie są dobrze zaznajomieni z pojęciem groteski i nie wymaga ono przypomnienia, można pominąć punkt 1 przebiegu lekcji i zamiast tego poświęcić więcej czasu na szczegółową analizę utworu Adama Kaczanowskiego.

IMIĘ

NAZWISKO

KLASA

KARTA PRACY

ZAŁ. 1.

Słownik terminów literackich pod red. J. Sławińskiego, wyd. II poprawione, Wrocław 1989, s. 173.

Eric Griffiths,
Jedynie jako krytyk, przeł. B. Kopeć-Umiastowska, Wrocław 2020, s. 109–110.

Przeczytaj dwie poniższe definicje groteski.

Zastanów się, czym się od siebie różnią.

Groteska – (...) kategoria estetyczna, realizująca się w utworach plastycznych, muzycznych, filmowych, teatralnych i literackich, które wyróżniają się szeregiem współdziałających właściwości: 1. fantastyką, upodobaniem do form osobliwych, ekscentrycznych, przerażających, monstrialnych, wyolbrzymionych i zdeformowanych (...), 2. absurdalnością wynikłą z braku jednolitego systemu zasad rządzących światem przedstawionym (...), 3. niejednorodnością nastroju, przemieszaniem pierwiastków komizmu i tragizmu, błazenady z motywami rozpacz i przerażenia, demoniczności z trywialnością, satyryczności z bezinteresownym estetyzmem (...).

Poszedłem kiedyś ze znajomym na film *Duch*. Obraz ten, jak na porządny horror przystało, ukazuje serię przerażających nieszczęść, które za sprawą sił nadprzyrodzonych walą się *crescendo* na miłą, normalną białą rodzinę z klasy średniej, oglądałem go zatem z wielką satysfakcją. (...) W jednej ze scen kawałek mięsa spada z talerza na podłogę w kuchni, po czym w niewyjaśniony sposób błyskawicznie się rozpada i zaczyna się w nim kłębić od robaków. W chwili, gdy z kotleta wypełził potok wijących się stworzonek, zamarłem wraz z całą widownią, zastanawiając się, jakie jeszcze okropieństwa nas czekają. Natomiast mój znajomy wybuchnął śmiechem – dodam, że bardzo głośnym (...). Miałem (...) jedynie nadzieję, że nie zostaniemy wykopani lub publicznie napiętnowani za spazzone poczucie humoru i brak ludzkiej przyzwoitości (...).

Patrząc wstecz, muszę przyznać, że miał rację – więcej niż rację, intuicję – albowiem spostrzeżenie, że artystyczne przedstawienia potworów i potworności bywają komiczne, nie jest niczym nowym: to właśnie nazywamy „groteską”. Komedia często po prostu jest potworna, a śmiech należy do naszych podstawowych reakcji na potworność.

Podaj 2–3 przykłady dzieł (literackich, filmowych, malarskich, etc.), w których pojawiają się elementy groteskowe.

.....

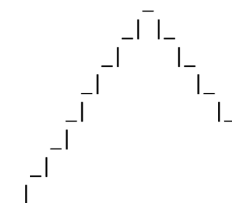
.....

.....

Przeczytaj utwór **A teraz zatańczmy** z tomu **Zabawne i zbawienne** Adama Kaczanowskiego.

Adam Kaczanowski,
Zabawne i zbawienne,
Stronie Śląskie 2020,
s. 45.

A teraz zatańczmy

Tańczący na dyskotekach czy prywatkach ludzie to z reguły komiczny widok. Najśmieszniejsze jest w nich to z trudem skrywane pragnienie, to wołanie: patrz na mnie, ależ ja tańczę! Oczywiście są i tacy, którzy dają ponieść się w tańcu tak, że resztę świata mają w dupie. Czasami udaje się to parom, to piękny widok, dobrze wtedy na nie patrzeć.

Joker tańczy z mamą, ale przede wszystkim tańczy sam. Po zabiciu bogatych palantów zamyka się w publicznej toalecie, by zatańczyć. Pierwsze jego ruchy są ostrożne, jak w jakimś ćwiczeniu tai chi. Taniec Jokera jest jego prawdziwą mocą.

Gdy tańczy sam w pokoju. Gdy tańczy na schodach Gotham. Gdy tańczy przed kamerami telewizji. Gdy jego uliczni wyznawcy wyciągają go z rozbitego radiowozu i kładą na masce auta, gdy odnajduje siły, by się podnieść, jest to piękny taniec. Swojego „śmiechu” Arthur Fleck nie kontroluje. Kontrolę odzyskuje w tańcu.

Superszczury i superkoty
Zostań moją nauczycielką tańca
pochyłona nad brudnym konfetti
na podłodze w metrze jesteś na kolanach i jesteś boska
gdy tak tańczysz między nogami palantów w metrze
oni się ciebie boją jak zarazy
ja chcę być twoim wirusem
wirującym w tańcu

pamiętasz żeby wysiąść na swojej stacji
konfetti masz w kieszeni podzucasz je nad palantami
na chodniku i jeszcze raz zbierasz
 prowadź mnie na targ niewolników
 niewolnicy nie chcą z nami tańczyć
 mówią że nie mogą bo straciliby robotę
ich życie nie jest cudem
cudownie że życie nie jest cudem
to nie czary sprawiają że twoje serce bije
i przestaje bić to tylko transakcja
superszczury kupują superkoty
superkoty kupują superszczury
co to za miasto? kupujemy jego nazwę
jego burmistrza kupujemy jeszcze
 miesiąc dwa miesiące życia
 w biedzie albo kilka godzin życia
 w wątpliwym luksusie
 prawdziwy luksus to zrezygnować z auta
potrąca nas radiowóz
potrąca karetka
przejeżdża nas radiowóz
przejeżdża nas karetka
jeden z palantów teraz za kierownicą radiowozu
myśląc że strzepuje z włosów łupież strzepuje twoje konfetti
dlatego nas nie zauważył
 klękam obok ciebie chcę się wypowiedzieć:
 jeszcze minutę temu moim ulubionym słowem
 było „niechący” czy wybaczysz mi to
kiedykolwiek? czy rozgrzeszysz mnie
mówiąc że grzech nie istnieje
nie ma takiego boga o imieniu Grzech
trudno podnieść to cholerne konfetti z podłogi
może łatwiej byłoby poślinionym palcem?
jeszcze chwilę temu szukałem słowa na końcu języka
teraz wyrzucam je z siebie to moje konfetti

nie proszę
nie dziękuję
nie przepraszam
bogaci nie wiedzą co robić z pieniędzmi
co pieniądz robi z człowiekiem?
psuje mu zęby i leczy mu zęby
 biuro podróży Sindbad upada
 na naszych oczach
 ludzie nie wrócą już z tamtej bajki
jazda na nartach to nie moja bajka
ale chętnie popatrzę na wasz upadek
opływać w luksusy to nie moja bajka
ale z chęcią popatrzę jak toniecie w smutkach
Poszukajmy takiego zdania, które odda w pełni nasze życie:
 Wisisz mi pieniądze.
 Zaraźliwy, pusty śmiech zbiera śmiertelne żniwo.
 Zombie pragnie śmierci i nic.
 Niewłaściwy człowiek na właściwym miejscu.
 Śpią w pociągu, chociaż mogliby robić wszystko.
 Ukoić smutki, być twarzą wódki.
 Prawdziwą plagą ulic są apteki.

W połowie drogi zastanawiałam się, czy nasze małżeństwo ma jeszcze rację bytu. Uświadomiłam sobie, że nic już poza kwestiami technicznymi i dzieckiem nas nie łączy. Chciałam równocześnie płakać i odgryźć ci policzek.

Kusiło mnie, by walić w kierownicę tak długo, aż pęknie.

Zabiłam siedem os.

Ja jednaście.

Moje życie jest porażką, którą można przekuć w zwycięstwo.

Wystarczy chcieć.

Jestem lepszy od swojego ojca.

Mój kosz jest pełen.

Kupuję te śmieci.

Są firmy, które wyciągają od ludzi pieniądze.

Części z tych firm pomagam.

Dostaję za to kasę, którą potem wyciągają ode mnie inne firmy,
a czasami nawet te same. To się nazywa koło fortuny?

|_

|
Dziecko płacze, bo jest dzieckiem.

|_

|
Dorośli śmieją się, bo taką mają robotę:
nagrywanie sztucznego śmiechu
na potrzeby telewizji.

|_

|
W telewizji już nikomu nie jest do śmiechu,
bo to koniec telewizji.

Jednak to:

Wydawało mi się, że moje życie jest komedią,
uświadomiłem sobie, że jest dramatem
udającym komedię udającą dramat udający komedię.

48

- a) Zaznacz w tekście groteskowe epitety i sceny. Jak sądzisz: jakie jest ich źródło? Które z nich zostały zapożyczone z uniwersum DC i filmu Todda Phillipsa, a które wymyślił sam Kaczanowski? Czemu służą te obrazy? Co komentują?
- b) Przyjrzyj się układowi graficznemu wiersza Kaczanowskiego. Spróbuj wydzielić w jego obrębie kilka części. Na podstawie jakich kryteriów to zrobiłeś/zrobiłaś? (Możesz zwrócić uwagę m.in. na: podział na wersy,

wykorzystanie elementów graficznych, przejścia między pisaniem w pierwszej i trzeciej osobie liczby pojedynczej i mnogiej).

- c) Porównaj zakończenie wiersza Kaczanowskiego z zakończeniem zwiastuna filmu Todda Phillipsa. Czym różnią się od siebie deklaracje filmowego Jokera i osoby mówiącej w wierszu? Czy Twoim zdaniem zmiany wprowadzone przez Kaczanowskiego do deklaracji Jokera dodają tej wypowiedzi komizmu, czy może tragizmu?
- d) Historia komiksowego i filmowego Jokera łączy w sobie elementy satyry i makabry. Jak sądzisz, dlaczego ten bohater cieszy się taką popularnością w kulturze ostatnich lat? Do komentowania jakich współczesnych zjawisk (społecznych, politycznych, kulturowych) wykorzystuje tę postać Kaczanowski w swoim wierszu?

ORGANIZATOR

FUNDACJA WISŁAWY SZYMBORSKIEJ

PARTNERZY

kbf:

Pałac Potockich

DOFINANSOWANIE

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury
i Dziedzictwa Narodowego pochodzących
z Funduszu Promocji Kultury.

 Kraków